

M. Goretti Raurell Salvador

EL MAS MONTELLS

ESTUDI D'UN PATRIMONI FAMILIAR (S.XIV-XVIII)

L'article intenta, per una banda, i de manera puntual, descriure l'evolució d'un mas al llarg dels segles i, per l'altra, destacar la importància dels estudis patrimonials, estudis que permeten aprofundir en la història agrària de Catalunya i determinar l'evolució dels aspectes que hi fan referència.

SITUACIÓ I DESCRIPCIÓ DEL MAS

Al Vallès Oriental, dins el terme municipal de Cardedeu, a la Vall de la Coma, entre una zona boscosa i un torrent, emplacem el Mas Montells. «La Coma, un veral situat a ponent de la vila, és una vall rica en aigües i bones terres de cultiu a les dues bandes del torrent». El mas es troba enfilat a la part alta del terreny. La visió que en tenim és exterior, ja que l'accés a l'interior m'atreveria a qualificar-lo de perillós pel pèssim estat en què es troba, i la manca d'informació documental sobre les obres que amb el temps van anar configurant el conjunt de l'edificació, ens portaria tan sols a plantejar, amb certa imprecisió, algunes hipòtesis del que hauria estat el creixement de la casa.

Sembla doncs, que la majoria de masies es construeixen en funció de dos factors; l'un l'existència d'aigua. En aquest cas la trobem dins la propietat, fet que els comporta la facilitat en l'abastament particular. Els Montells paguen un cens al rei per l'ús de l'aigua del seu torrent, referit en una concòrdia de 1623, però serà al llarg dels segles que establiran concòrdies, llicències i més endavant plets amb els masos veïns per aquests drets d'ús, com és el cas del mas Suari. Aquest factor, però, no seria determinant per als Montells, ja que, com és conegut, el Vallès és una comarca rica en aigua.

L'altre factor que influiria a l'hora de decidir l'emplaçament d'una edificació, seria el de la protecció. El mas és fàcil d'observar a simple vista, ja que es troba construït en una de les parts altes del terreny, la qual cosa li permet una àmplia visió del mateix.

La casa és tancada amb un barri, típic dels masos dels segles XVI-XVII, fet amb finalitat defensiva. A la façana principal hi ha una porta adovellada d'arc de mig punt sobre la qual s'alineen en el primer pis tres finestres conopials amb arquets lobulats, característics del segle XVI; entre dues d'aquestes finestres es veuen les restes d'un rellotge de sol.

Can Montells (Cardedeu). Fotografia: C.Clusellos

A la part oest, la casa fou ampliada amb un cos. A la part inferior hi ha dues grans arcades que potser servien d'entrada i sortida de la casa. A la part superior hi ha una galeria arcada, actualment mig tapiada. Adossat a aquesta galeria hi ha un torricó, que potser hauria estat concebut més com un element afegit a la casa, per a l'exaltació del prestigi de la família i que acabà servint com a forat d'escala, que no pas com un element defensiu. Aquest torricó avui en dia està pràcticament enderrocant. La masia és de carener paral·lel a la façana i coberta a dues vessants; a la teulada hi trobem una xemeneia massissa.

A la part de llevant, adossades a la casa, hi ha les quadres, corts, pallisses i més avall una gran era enrajolada amb cairons, construccions fetes d'acord amb l'augment de les necessitats del mas. Com la majoria de masies, can Montells està orientada al migdia.

Un cop localitzat el mas, val la pena tenir present el que en diu Mercè Aventín, en parlar d'aquest tipus d'explotació familiar. Explica que en relació a la institució de l'hereu, necessitava uns complements per garantir la seva supervivència, que molt sovint venia donada per l'establiment d'aquests masos prop d'algun nucli de població, com ella diu, el poble i la vila-mercat. El poblament del Vallès de l'època baix-medieval i moderna el caracteritza com a semi-

Torrí. Exemple del deplorable estat actual del mas. Fotografia: J. Raurell

dispers, és a dir, format per masies distants a no més de mitja jornada d'un lloc d'habitat concentrat més o menys important; aquí seria el nucli proper de Cardedeu.

ORIGEN I EVOLUCIÓ DE LA PROPIETAT

Caldria prèviament a l'inici d'aquest apartat, referir-se una mica a la documentació a la qual s'ha tingut accés, que és la que es conserva de la casa i de la família. Com ja he esmentat a l'apartat anterior, és limitada i fragmentada, cosa que, més que fer grans afirmacions, sols permet establir algunes hipòtesis que, en tractar-se d'un estudi tan puntual, han de ser enteses con a tals i que, com ja és el cas, estan incloses dins estudis anteriors molt més amplis sobre la comarca fets per altres autors.

Bàsicament he treballat en funció dels establiments, vendes, testaments i altres tipus de documentació notarial per mirar d'establir una evolució. No es tracta dels documents originals, sinó del que semblen registres dels pergamins ⁽¹⁾. Això ens permet resseguir quasi tot el segle XIV, el XV de manera més fragmentada, el XVI i l'inici del XVII ja més

concretament i la resta del XVII i el XVIII, referit a través d'algunes anotacions de pagaments de censos, alguna permuta i d'altres documents que de manera fragmentada i individual s'han conservat.

ORIGEN I CREIXEMENT DE LA PROPIETAT

La documentació consultada em faria pensar que el patrimoni de la família Montells s'inicià per mitjà de donacions. Trobem ja documentada una donació el 1165, feta per l'abat de San Salvador de Breda a Arnau de Montells i la seva muller Rosa, d'un camp a la parròquia de Santa M. de Cardedeu, una peça anomenada Meritable. Més endavant, el 1175 Arnau Isovardi, parent d'Arnau Montells i Rosa, fa donació de mitja peça de terra «en lo lloc Montells», que dos anys més tard eixamplaran amb la compra a Grau Isovardi i la seva muller d'una altra peça de terra al mateix lloc.

L'evolució de la seva propietat no es diferenciaria segurament de molts d'altres masos, o propietats, amb un caràcter bàsicament emfiteutic, com tenen la majoria de masos de la comarca. El contracte emfiteutic, segons J. Dantí comporta per als camperols dos aspectes favorables. L'un seria l'estabilitat de la terra, amb el que això significa de seguretat i arrelament, i alhora els permetia portar a terme diferents tipus de relacions econòmiques i socials que sense aquesta seguretat no haurien fet. I per altra banda, el cens fix, que amb conjuntures de creixement es convertirà en avantatjós, però que tal com J. Dantí recorda, la seva variabilitat al moment d'establir-lo el podia convertir en desavantatjós i podia no ser tan favorable al pagès.

Aquestes relacions «comercials», si així es poden definir, ja que es comercia amb la terra per tal de treure'n un benefici econòmic, tot sovint alternen períodes de més o menys abundància. En el cas dels Montells, ens permet veure com al llarg dels segles creen una xarxa de relacions econòmico-socials al voltant bàsicament de la vall on es troba el mas.

En un primer moment, i tal com alguns autors ens recorden, es va tractar de petits propietaris que ja al segle XIV havien gaudit d'un període de prosperitat, si ens fixem en els tretze establiments que porten a terme dintre del segon quart del segle, mentre que ja la quantitat dels mateixos en el segle XV és molt menor: només quatre documentats, dos l'any 1426, un l'any 1433 i l'últim l'any 1478. La presència de compres, permutes i concòrdies en al XIV permet també parlar de més activitat econòmica, que es recuperarà al XVI, amb un procés inicial d'endeutament, superat segurament cap a mitjans de segle, on són presents la major part d'establiments. Serà l'any 1538 quan ens apareix un establiment a rabassa morta fet per l'hereu del mas Sabater de Marata a

(1)AMTB. Fons Montells

Masia de can Montells, quan encara era habitada. Fotografia: Fons d'imatges del MATBC (núm. inv. 56)

favor de Joan Montells. El caràcter d'aquest establiment permet pensar que els Montells dedicaven part de les seves terres al cultiu de la vinya. Tota aquesta activitat econòmica els portarà a formar part del grup de propietaris importants de la vila en aquella centúria.

Si englobem el cas particular dels Montells dins un àmbit més general d'estudi, veiem, tal com ho fa E. Serra, que els propietaris emfiteutes tenen una tendència més gran a l'establiment que a la venda (si no és en cas de necessitat de diner en efectiu), i que l'establiment apareix en aquesta època moderna com la fórmula jurídica per excel·lència per estendre els conreus, per plantar vinyes, oliveres, també en zones boscoses i ermes.

Per altra banda, la quantitat d'establiments que podem trobar referits, ens permetria, segons M. Aventín, reconèixer les aspiracions rendistes de la família, molt sovint per completar o engreixar els ingressos del treball propi amb les rendes de les terres establertes. Serien aquestes les aspiracions dels Montells, pel fet que, al contrari que d'altres casos, els Montells en cap moment no abandonen el mas per anar a viure a la vila i convertir-se en pagesos rendistes. Caldria —recorda E. Serra— conèixer la qualitat i les dimensions de les propietats, si més no per poder comprovar el valor relatiu de les adquisicions. En

aquest sentit i d'una manera relativa, m'atreviria a dir que l'entorn i les dimensions en les quals es mouen els establiments que els Montells fan, en general, solen estar al voltant del propi mas, dins la vall on aquest es troba, i no pas amb una extensió gaire gran, cosa que d'altra banda no els impedirà adquirir un prestigi i una importància social que perdurarà i que amb el pas dels anys superaria segurament la importància econòmica.

L'ENDEUTAMENT I LA VENDA DEL MAS

A inicis del segle XVII mantindran encara el poder adquisitiu, com ho demostren la compra feta per Montserrat Montells al 1596 per un valor de 30 lliures, la compra a carta de gràcia del 1618 i la venda perpètua d'unes terres de Jaume Sabater a Montserrat Montells l'any següent; cal destacar que en el document d'aquesta venda el notari feia referència a les cases dels Montells.

A partir d'aquí s'iniciarà el que serà el procés d'endeutament del mas, reflectit en la revenda de dues peces de terra del mas Sabater feta per Andreu Montells el 1628 i posteriorment en una venda a carta de gràcia feta pel mateix el 1643 per tal d'atendre les pròpies necessitats, sobretot per poder comprar blat

Xilografia de l'any 1511: Els treballs del camp. Gibert, J.: *La masia catalana*. Barcelona 1985. pàg. 20

per a la família. Aquest procés sembla frenar-se cap a la fi del segle, en què datem dues compres a carta de gràcia, una el 1673 per un valor de 133 lliures i l'altra el 1678 amb un valor molt inferior de 25 lliures. Però no creiem que en cap moment l'aturin, ja que sembla continuar en el XVIII amb la referència a diferents censals que es pagaven i que devien tenir el seu origen en préstecs fets amb anterioritat, com són els casos dels que es lliuraven a la comunitat de preveres de Sant Celoni, a la comanda de St. Joan de Barcelona (aquests dos censos es feien en diner), i el que es pagava a la baronesa del Castell de Llinars, en espècies.

Tots els supòsits que ens porten a creure en l'existència d'un procés d'endeutament, tenien segurament el seu origen en motius molt diversos. En algunes notes trobades a l'arxiu, fetes per Tomàs Balbey, coneixedor profund de la història de la vila de Cardedeu, es fa referència a les moltes obligacions que els Montells, igual que d'altres famílies importants de la vila,

s'havien imposat. Com a caritat, pagaven a Caldes de Montbui, a Tagamanent, a l'església de Sta. M. de Cardedeu, a l'església de St. Corneli. Afegit a conductes i d'altres pagaments, que l'autor de les notes data al s. XVIII, tot feia que molt sovint necessitessin més de la meitat de la collita per cobrir-les i que no disposessin d'efectiu per poder batre o sembrar el blat en el seu moment.

Per problemes diversos, males collites, casaments, etc, s'inicià aquest procés d'endeutament —desconecim fins a quin punt fou o no reversible— que, cap a l'últim terç del XIX, va portar a la venda del mas a una gent de Barcelona. Carta prelude de la venda del mas, datada el 1876, feta per Joan Montells, considerat l'últim Montells que fou propietari del mas i que va morir a Sta. Eulàlia de Ronçana.

L'ÀMBIT SOCIAL

Així com pel que fa a la propietat ens hem valgut de les referències als establiments i processos de compres i vendes, per descriure el seu creixement o la seva davallada, en l'àmbit social ens valdrem dels testaments, les èpoques i els beneficis ⁽²⁾. Les referències a aquests tipus de documentació són també molt precàries, però suficients per permetre'ns a grans trets dibuixar els diferents tipus de relacions que varen tenir tant a nivell comarcal com extracomarcal.

Ens referirem a la permanència del nom a través dels segles, a la situació en què queden els fills que no accedeixen a la propietat del mas i també als càrrecs públics que al llarg del temps van ocupar membres de la família.

EL NOM, L'HEREU I ELS GERMANS

Per tots és sobradament coneguda la importància de la figura de l'hereu en el camp català, com la figura que representa la perpetuïtat de la propietat i del nom de les famílies. El problema es presentava quan les famílies no tenien cap fill mascle i la propietat passava a mans de la pubilla. Com en el cas dels Montells a finals del XIV, en què Antònia Montells, filla gran de Pere Montells, hereta el mas. En casar-se amb Bartomeu Gili, no serà pas ella la qui perdi el cognom sinó ell, que en documents posteriors apareix ja com a Bartomeu Montells. D'aquesta manera, tot i la manca de la figura de l'hereu, el nom de la família no desapareixia.

Un cop es resol la qüestió de la successió de la propietat, sorgeix la pregunta de què passa amb la resta de germans. Tal com ens ho diu M. Aventín, apareix aquí la necessitat del poble, ja que molt sovint serà aquest el que absorbirà el que ella anome-

(2) AMTB. Fons Montells

